

INDICE

LINGUISTICA SLAVA

- Georg Holzer
Urslavische Wortlautungen II. Mit Beiträgen von Florian Wandl und Emanuel Klotz 5-34
- Salvatore Del Gaudio
L'ucraino tra le lingue slave 35-71

COMPARATISTICA SLAVA

- Nemanja Radulović
Slavia esoterica between East and West 73-102

LETTERATURA RUSSA

- Adam Drozdek
Karamzin, a Spiritual Traveler 103-127
- Стефано Мариа Капилупи, Маргарита Силантьева
Экзистенциальный реализм в литературе, философии и культуре XIX-начала XX вв.: рецепция традиции (А. Мандзони, Ф. М. Достоевский и Н. А. Бердяев) 129-152
- Маргарита Силантьева
“Другой” в горизонте свободы (попытка диалога сквозь тусклое стекло стереотипов) 153-170

FORMALISMO RUSSO

RIPENSAMENTI E PROSPETTIVE

- Ornella Discacciati
A lezione dai formalisti. Nota introduttiva 171-179
- Viktor M. Žirmunskij
Biografia privata e pubblica dello scrittore 181-203

RAPPORTI RUSSO-ITALIANI

- Алексей О. Ястребов
Страницы русско-венецианской дипломатической
переписки 80-х и 90-х годов XVII века 205-231

LETTERATURE SLAVE MERIDIONALI

- Vuk-Tadija Barbarić
Ranjinin lekcionar: ključ za predšesnaestostoljetne hr-
vatske lekcionare 233-264
- Ana Bukvić
Povijesno-kritički prikaz drame *Janko* Giuseppea Fer-
rari-Cupillija 265-282
- Janja Jerkov
Il Dizionario dei Chazari come nodo del dire 283-296
- Amir Kapetanović, Pavao Krmpotić
Najstarije hrvatske potvrde slavenskih apelativa (8.-11.
st.) 297-313
- Boško Knežić
“Da Sebenico un figlio vindice nel bronzo ascolta...”:
Nikola Tommaseo od književnog uzora do političke i-
kone 315-340
- Iva Kurelac
Modaliteti recepcije glagoljaške tradicije u dalmatinskoj
historiografiji 16. i početka 17. stoljeća 341-365
- Sanela Mušija
Ivo Andrić e la lirica italiana antica 367-383
- Lejla Nakaš
Fragments iz Montepreandona 385-406
- Luca Vaglio
Le traduzioni serbe di *Rvf I*. Preliminari su Ivan V. La-
lić sonettista e traduttore dei sonetti di Petrarca 407-439
- Josip Vučković
Kritika “evolucionističkih” narativa o genezi starohr-
vatskih pasionskih prikazanja 441-490

RECENSIONI, LIBRI PERVENUTI

- Sante Graciotti, *La Dalmazia e l'Adriatico dei pellegrini "veneziani" in Terrasanta (secoli XIV-XVI). Studio e testi. Con un'appendice di L. Lozzi Gallo.* La Musa Talia Editrice, Lido di Venezia 2014 (Luca Vaglio) 491-494
- Marco Scarpa, *Gregorio Palamas slavo. La tradizione manoscritta delle opere. Recensione dei codici.* Biblion, Milano 2012 (Anna-Marija Totomanova)..... 494-506
- Libri pervenuti.* A cura di Mario Capaldo 507-537

IVA KURELAC

MODALITETI RECEPCIJE GLAGOLJAŠKE TRADICIJE
U DALMATINSKOJ HISTORIOGRAFIJI
16. I POČETKA 17. STOLJEĆA

1. *Uvod*

Pitanju jezičnog identiteta Slavena pripada važno mjesto u hrvatskoj humanističkoj historiografiji.¹ Tijekom renesanse, u okolnostima teritorijalne i političke razjedinjenosti hrvatskih zemalja, ono je zadobilo dodatnu funkciju jednoga od ključnih elemenata samoidentifikacije slavenskog stanovništva te tumačenja njegovog porijekla i etničke autohtonosti.² Argumentacijske mogućnosti postavki o jezičnom identitetu Slavena široke su. Jezik je prije svega osnovni identifikacijski element nacionalnog kolektiva, iz njega potom proizlazi teorija o jezičnom jedinstvu Slavena koja nadalje funkcionira kao ishodište razmatranja šireg teritorijalnog određenja ilirstva, odnosno slavenstva.³ Nastojanja hrvatskih humanista oko rješavanja pitanja autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja stoga su posve očekivana. Među-

⁽¹⁾ Miroslav Kurelac, *Historiografske koncepcije Franje Glavinića*, u: *Zbornik o Franji Glaviniću*. Zagreb 1989, str. 237-245; Branimir Glavičić, *Hrvatski latinizam*, u: *Hrvatska i Europa: Srednji vijek i renesansa (XIII-XVI. stoljeće)*, sv. 2. Ur. Eduard Hercigonja. Zagreb 2000, str. 408-409.

⁽²⁾ Tomislav Raukar, *Hrvatska na razmeđu XV. i XVI. stoljeća*, u: *Senjski zbornik*, 17. Senj 1990, *passim*; Miroslav Kurelac, *Hrvatski humanisti rane renesanse (Hrvatska i Ugarska predkorvinskog doba)*, "Croatica Christiana Periodica", Zagreb, 19, 11 (1987), *passim*. O pojedinim aspektima renesanse u Slavena vidi više u: Henrik Birnbaum, *Some Aspects of the Slavic Renaissance*, u: *On Medieval and Renaissance Slavic Writing: Selected Essays*. (Slavistic Printings and Reprintings, 266). The Hague 1974, str. 41-61.

⁽³⁾ Ivo Banac, *The Redivived Croatia of Pavao Ritter Vitezović*, u: *Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe*. Eds. Ivo Banac and Frank E. Sysyn, Cambridge, Massachusetts, "Ukrainian Studies", X (1987) 3-4, str. 497-499.

tim, potreba razmatranja slavenskog jezičnog identiteta u hrvatskoj se humanističkoj historiografiji ne javlja *de novo*, nego je uvelike rezultat još uvijek prisutnog utjecaja hrvatske srednjovjekovne glagoljaške tradicije, odnosno jeronimskog i ćirilometodskog kulta, ali i postavki sarmatske i talijanske renesansne historiografije.

Dalmatinska humanistička i ranonovovjekovna historiografija iznjedrila je nekoliko utjecajnih djela koja se među ostalim dotiču pitanja autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja: *Oratio de origine successibusque Slavorum* Vinka Pribojevića, *Il Regno de gli Slavi* Mavra Orbinija, *De Slovinis seu Sarmatis* Fausta Vrančića te neobjavljeni rukopis *De rebus Dalmaticis libri octo* Dinka Zavorovića. Na primjeru tih tekstova u radu će se analizirati ključna obilježja recepcije jeronimske i ćirilometodske tradicije u tradicionalnoj humanističkoj, kasnohumanističkoj i ranonovovjekovnoj, predkritičkoj historiografiji. Posebna pozornost posvetit će se načinu na koji uporaba pojedinih narativnih izvora utjecala na interpretaciju pitanja porijekla slavenskog jezika, pisma i bogoslužja, a ondje gdje za to postoje naznake, ispitat će se i međusobni utjecaji između navedenih historioografa. Time bi se dobio pregled evolucije recepcije jeronimske i ćirilometodske tradicije u ključnim djelima dalmatinske historiografije, nastalima u razdoblju od prve polovine 16. do početka 17. stoljeća te bi se proširile dosadašnje spoznaje o modalitetima recepcije hrvatske glagoljaške tradicije.

2. Glagoljaška tradicija i hrvatska renesansna historiografija

Nastojanja hrvatskih renesansnih historioografa oko dokazivanja autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja dio su dugotrajnog, višestoljetnog procesa, ukorijenjenog u razdoblju srednjega vijeka, u počecima hrvatske pismenosti i glagoljaštvu.⁴ U tom su smislu kultovi

(⁴) Miroslav Kurelac napominje da su na prijelazu iz srednjeg vijeka u renesansu društvo i Crkvu zahvatile temeljite promjene, no unatoč pojavi novih društvenih, kulturnih i vjerskih obrazaca i utjecaja, u hrvatskih su humanista zamjetni naponi u očuvanju onih elemenata hrvatske srednjovjekovne kulture koji u sebi sadrže neki oblik drevne slavenske individualnosti. Usp. Miroslav Kurelac, *Historiografske koncepcije...*, cit., str. 245. U ovome se radu najranije razdoblje hrvatske pismenosti neće detaljnije analizirati, stoga o tome vidi više u: Radoslav Katičić, *Litterarum studia*. Zagreb 2007, str. 414-422; Anica Nazor, *Prožimanje glagoljice i ćirilice na hrvatskom pro-*

sv. Jeronima te sv. Ćirila i Metodija za hrvatske humaniste imali osobito važnu ulogu pri tumačenju jezičnog identiteta Slavena. Obje su se tradicije u srednjem vijeku proširile zahvaljujući djelovanju hrvatskih svećenika glagoljaša te su se usporedno održale i tijekom renesanse. Pozivanje na jeronimsku i ćirilometodsku tradiciju u prijelomnim je povijesno-političkim okolnostima 15. i 16. st. hrvatskim humanističkim historiografima bilo podjednako važno u pogledu identifikacije sa širim slavenskim okruženjem kao i u pogledu očuvanja jezičnog i etničkog identiteta vlastitog naroda.⁵ Uz razmatranja o porijeklu slavenskog pisma i jezika, objema je tradicijama – jeronimskoj i ćirilometodskoj – zajedničko i pitanje autorstva prijevoda *Biblije* na slavenski. U hrvatskoj renesansnoj historiografiji to pitanje zadržava funkciju ključnog legitimacijskog argumenta pri definiranju slavenskog jezičnog identiteta, temeljenog na očuvanju glagoljaške tradicije, osobito tradicije crkvenih knjiga pisanih hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskog jezika.⁶

Pripisivanje prijevoda *Biblije* na slavenski i izuma glagoljice Ćirilu i Metodiju dugog je vijeka, a potvrdu nalazi još u hrvatskim glagoljskim kodeksima iz 14. st.⁷ Međutim, usporedo s glagoljskom tradicijom jačao je i stav rimske Crkve, temeljem kojeg su solunska sveta braća, Ćiril i Metodije proglašeni hereticima, a njihovo je djelovanje u pogledu širenja jezika i pisma osuđivano, sve dok ga pape Stjepan V. (885.) i Ivan X. (925.) nisu u potpunosti zabranili.⁸ Osudu izreče-

storu, u: *Hrvatska i Europa: Srednji vijek i renesansa...*, sv. 2, cit., str. 295-297; Stjepan Damjanović, *Hrvatski glagoljaši i početci hrvatskoga književnog jezika*, u: *Hrvatska i Europa: Srednji vijek i renesansa...*, sv. 2, cit., str. 269-279; Julia Verkholtantsev, *The Slavic Letters of St. Jerome: the history of the legend and its legacy, or, how the translator of the vulgate became an apostle of the Slavs*. De Kalb 2014, str. 34-62.

(⁵) Miroslav Kurelac, *Historiografske koncepcije...*, cit., str. 245.

(⁶) Miroslav Kurelac, *Historiografske koncepcije...*, cit., str. 239, 245. Razdoblje od početka 12. st. nadalje u paleoslavističkoj se literaturi obično određuje kao razdoblje *crkvenoslavenskoga jezika* npr. hrvatskoga tipa, češkoga tipa, ruskoga tipa, itd. *Hrvatski tip crkvenoslavenskoga jezika* u upotrebi je od početka 12. do druge polovine 16. st. Usp. Eduard Hercigonja, *Glagoljaštvo i glagolizam*, u: *Hrvatska i Europa: Srednji vijek (VII-XII. stoljeće)*, sv. 1. Ur. Ivan Supićić. Zagreb 2000, str. 383.

(⁷) Usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina moravske misije*, "Slovo", Zagreb, 13 (1963), str. 36; Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo*. Zagreb 1988, str. 106-107.

(⁸) Usp. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. Ur. Marko

nu na svečanoj sinodi svih prelata Dalmacije i Hrvatske, kojom je odlučeno da se bogoslužje nipošto ne smije obavljati na slavenskom jeziku, čime je “neki heretik Metodije” silno naštetio katoličkoj vjeri, čitamo i kod splitskog arhidakona Tome.⁹ Nakon osude Ćirilova i Metodijeva djelovanja od strane rimske Crkve, bilo je očekivano da će hrvatski glagoljaši, u strahu da ih se ne proglasi hereticima, početi napuštati to učenje. S druge strane, u želji da slavenskom jeziku i glagoljskom pismu osiguraju primjeren vjerski kredibilitet koji bi bio bezrezervno prihvaćen i od strane crkvene hijerarhije, hrvatski su glagoljaši bili primorani na drugi način dokazivati svetost pronalazača slavenskog pisma. U tu su svrhu glagoljaši valjan argument pronašli u legendi o sv. Jeronimu, kojom su s jedne strane liturgijskoj uporabi glagoljskog pisma i slavenskog jezika osigurali potreban legitimitet, a s druge su strane pokušali afirmirati Jeronima kao Dalmatinca, odnosno Slavena porijeklom. Glagoljaška je tradicija, stoga, najzaslužnija i za širenje jeronimskog kulta, temeljenog na postavci da je sv. Jeronim porijeklom Slaven i izumitelj posebnog pisma – glagoljice – te je prvi na slavenski jezik preveo *Bibliju*.¹⁰ U crkvenim je krugovima taj potez glagoljaša razmjerno rano dobio odobrenje Rima, o čemu svjedoči pismo pape Inocenta IV. od 29. ožujka 1248., upućeno senjskom biskupu Filipu, kojim mu je zajamčena uporaba glagoljice.¹¹

Kostrenčić, sv. I. Zagreb 1967, d. 22, str. 28-30, (dalje: CD); Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, str. 34; Eduard Hercigonja, *Glagoljaštvo i glagolizam*, cit., str. 378; Françoise Waquet, *Latin or the Empire of a Sign*. Prijevod: John Howe. London 2001, str. 42.

(⁹) “Inter que siquidem hoc firmatum est et statutum, ut nullus de cetero in lingua Sclauonica presumeret diuina misteria celebrare, nisi tantum in Latina et Greca, nec aliquis eiusdem lingue promoueretur ad sacros. Dicebant enim, Gothicas litteras a quodam Methodio heretico fuisse repertas, qui multa contra catholice fidei normam in eadem Sclauonica lingua mentiendo conscripsit. Quam ob rem diuino iudicio repentina dicitur morte fuisse dampnatus”, Toma Arhidakon, *Historia Salonitana: Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*. Predgovor, prijevod i kritički aparat: Olga Perić, komentar: Mirjana Matijević Sokol, uvodna studija: Radoslav Katičić. Književni krug, Split 2003, str. 70-71.

(¹⁰) Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina*, cit., str. 34-35.

(¹¹) Franjo Šanjek, *Crkva i kršćanstvo*, cit., str. 104-106; Franjo Šanjek, Josip Tandarić, *Juraj iz Slavonije (oko 1355/60-1416.) profesor Sorbonne, pisac kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu*, “Croatica Christiana Periodica”, Zagreb, VIII,

Pod utjecajem glagoljaške tradicije, legenda o sv. Jeronimu kao tvorcu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja kasnije je, tijekom renesanse, za dalmatinske historiografe prerasla u važan argument za dokazivanje jezičnog jedinstva slavenskog naroda na području hrvatskih zemalja, a usto je trebala dokazati da je slavenski jezik u Dalmaciji bio u uporabi i prije doseljenja Slavena na to područje.¹² Ta se ideja u sklopu tipične humanističke prakse antikizacije uklopila i u popularna teoretiziranja o autohtonosti slavenskog stanovništva na području hrvatskih zemalja te u razmatranja o porijeklu njihova jezika, pisma i bogoslužja.

3. Tradicionalna humanistička historiografija i glagoljaška tradicija: Vinko Pribojević i Mavro Orbini

Raznoliki modaliteti recepcije jeronimske i ćirilometodske tradicije, prisutni u historiografskim djelima hrvatskih humanista, ubrajaju se među ključne čimbenike na kojima se dijelom temelji konstruiranje protonacionalnog identiteta. Usto, oni dokazuju da su glagoljaške postavke o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja zadržale autoritet i nakon srednjeg vijeka, svjedočeći istodobno o dubokoj ukorijenjenosti glagoljaške tradicije u hrvatskoj tradicionalnoj humanističkoj historiografiji. Na primjeru dvaju ključnih djela dalmatinske tradicionalne humanističke historiografije (Vinko Pribojević i Mavro Orbini) razmotrit ćemo najvažnija obilježja interpretacije pitanja autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja.

13 (1984), str. 7; “Porrecta nobis tua petitio continebat, quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Ieronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. [...] Nos igitur attendentes, quod sermo rei et non res est sermoni subiecta, licentiam tibi in illis dumtaxat partibus, ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulatam”, CD IV. Ur. Tadija Smičiklas. Zagreb 1906, d. 307, str. 343.

(¹²) Jeronimsku su tradiciju s vremenom prigrlili brojni istaknuti hrvatski humanisti, među njima Nikola Modruški, Vinko Pribojević, Juraj Šižgorić, Toma Niger, Petar Zoranić, Mavro Orbini i drugi. Usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 40; Josip Bratulić, *Il poeta Marko Marulić e la tradizione glagolitica in Croazia*, “Colloquia Maruliana”, Split, IX (2000), str. 234; Miroslav Kurelac, *Historiografske koncepcije...*, cit., str. 260, bilj. 74.

Začetnik panslavističke ideje među hrvatskim humanistima, hvarski dominikanac Vinko Pribojević, u znamenito je djelo *Oratio de origine successibusque Slavorum* uz razmatranja o slavenskom i ilirskom porijeklu Dalmatinaca očekivano uvrstio i teze o porijeklu njihova jezika, pisma i bogoslužja. Za njega je Ćiril neosporno autor pisma kojim se služe Slaveni (odnosno Moski), no Pribojević ne kaže izričito je li riječ o ćirilici ili o glagoljici. Prema Pribojeviću, među narodima Moskva u uporabi je bio isključivo slavenski jezik, a u vjerskim i svjetovnim poslovima Moski su se služili dalmatinskim govorom. Usporedo s ćirilometodskom tradicijom Pribojević prihvaća u hrvatskih humanista uvriježenu postavku hrvatskih glagoljaša o Jeronimu Dalmatincu, autoru “novoga pisma” (*noua literarum elementa commentus est*), jezika (*id nouum idioma*) i katoličkog bogoslužja.¹³ Pribojevićevu tvrdnju o Ćirilovu autorstvu slavenskog pisma (*Cyrellus auctor esse dicitur*) moguće je promatrati u svjetlu utjecaja Marulićeve redakcije *Ljetopisa popa Dukljanina* koji se nameće zbog dobro znanog autoriteta tog izvora među hrvatskim renesansnim historiografima te možemo pretpostaviti da Pribojević, pišući o Ćirilu, parafrazira dio *Regum Delmatię atque Croatię gesta* o Konstantinu kao autoru prijevoda *Biblije* i bogoslužja na slavenski.¹⁴

Pribojevićeva uporaba narativnih izvora talijanske humanističke historiografije te interpretacija ondje iznesenih stavova o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja podređena je postavkama hrvatske humanističke historiografije. Hvarski dominikanac prilagođava činjenice iz djela talijanskih renesansnih kroničara općeprihvaćenoj konstrukciji hrvatske humanističke historiografije o Jeronimovom slavenskom porijeklu. Pozivajući se, primjerice, na Marka Antonija Sabellica, Pribojević piše da je Dalmatinac Jeronim autor slavenskog jezika,

(¹³) Vinko Pribojević, *O podrijetlu i slavi Slavena*. (Prev. Veljko Gortan i Pavao Knezović; prir. Miroslav Kurelac). Zagreb 1997, str. 65-66 i 80-81.

(¹⁴) “Vir igitur sanctissimus Constantius, cum interim ex pontificis autoritate presbyteros ordinasset, Vetus Nouumque instrumentum ex Gręco in linguam Slauam transtulisset et eiusdem linguę missam composuisset credentesque in fide confirmasset, Romam profectus est iussis apostolicis id poscentibus”, *Regum Delmatię atque Croatię gesta a Marco Marulo Spalatensi patritio Latinitate donata*. Priredio: Neven Jovanović, “Colloquia Maruliana”, Split, XVIII (2009), str. 41 (dalje: RDCG); Miroslav Kurelac, *Hrvatska historiografija*, u: *Hrvatska i Europa: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, sv. 3. Ur. Ivan Golub. Zagreb 2003, str. 301.

pisma i bogoslužja, premda u Sabellicovu *Enneades ab orbe condito* izričito stoji da je Jeronim Talijan iz Istre (*uirum plane Italicum et non alienigenam fuisse constat*).¹⁵ Talijanski kroničar usto donosi kritiku teze o Jeronimovom slavenskom porijeklu (*atque uoluit uideri fuisse alienigenam: irridemus maiorem melioremque*), o njegovom poznavanju slavenskog jezika, a samim time i njegova autorstva slavenskog pisma i bogoslužja, što Pribojević, slijedeći panslavističku agendu o Jeronimu Slavenu, posve ispušta.¹⁶ U djelu *De origine successibusque Slavorum* miješa se jeronimska i ćirilometodska tradicija. Pribojević se svojim tezama o jezičnom identitetu Slavena dijelom naslanja na hrvatsku srednjovjekovnu glagoljašku tradiciju te su one također velikim dijelom rezultat autorovog selektivnog preuzimanja i subjektivnog tumačenja podataka iz narativnih izvora hrvatske srednjovjekovne i talijanske renesansne historiografije.

Unatoč tome, Pribojevićeve su teze o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja zadržale status autoritativnog uzora i na prijelazu iz kasne renesanse u ranonovovjekovlje. Djelo *Il Regno de gli Slavi* dubrovačkog benediktinca Mavra Orbinija dobar je primjer da je i početkom 17. st. još uvijek dominantan utjecaj uvriježenih postavki tradicionalne humanističke historiografije, osobito Pribojevićevog pan-

(¹⁵) “Is enim, ut patrium idioma (Sabellico teste) illustraret, noua literarum elementa commentus est, quibus in sacris et prophanis rebus regionis accolae nostra tempestate utuntur”, V. Pribojević, *O podrijetlu i slavi Slavena*, cit., str. 80-81; “Stridonem oppidum gloriosi Hieronymi patria in Italia...”, Marcus Antonius Sabellicus, *Enneades ab orbe condito*. Venetiis 1498, f. 110v.

(¹⁶) “Videmus uero multos in eam de qua diximus opinionem ductos fuisse ut crederet beatum Hieronymum dalmatam fuisse; qa litteras illis adinuenerit composueritque a latinis graecisque diuersas; qua sint postea appellatae sclauonicae a sclauonibus germaniae olim populis quos nunc appellant Boemos: [...] et semper postea sicut nunc quoque fit Sclauonia est dicta et quidem non solum eas predictis composuit: deditque sclauonicas litteras: sed officium quoque diuinum quo catholici utuntur christiani ex graeco in id nouum idioma traduxit: quod gloriosus pontifex Eugenius quartus per nostras manus illis confirmauit. [...] Illis uero qui pertinaces contenderent beatum Hieronymum si in patria sua idiomate ab Italico penitus alieno usus fuit et suos contribules histros uti docuit: atque uoluit uideri fuisse alienigenam: irridemus maiorem melioremque; quoad sit histria parte esse Italiae calabriam atque brutios, quibusque in regionibus sine controuersia Italicis et semper antea uiguit et nunc quoque uiget germanicae linguae usus”, Marcus Antonius Sabellicus, *Enneades ab orbe condito*, cit., ff. 110v-111r.

slavizma.¹⁷ Orbinijeva interpretacija jezičnih pitanja nije lišena niti snažno prisutnog autoriteta hrvatskih srednjovjekovnih kronika, konkretno *Ljetopisa popa Dukljanina* te utjecaja sarmatske i talijanske humanističke historiografije. Za razliku od Pribojevića, dubrovački historiograf transparentno preuzima tekst *Regum Delmatie atque Croatiae gesta*, donoseći u formi opsežnog poglavlja o povijesti kraljeva Dalmacije talijansku redakciju teksta *Ljetopisa (Storia de' Rè di Dalmatia)*.

Utjecaj hrvatske glagoljaške tradicije te Pribojevićeva *De origine successibusque Slavorum* kod dubrovačkog je historiografa zamjetan utoliko što on ideju o kontinuitetu i autohtonosti slavenskog stanovništva na području hrvatskih zemalja također potkrjepljuje tezom o Jeronimu Slavenu. Jeronimski je kult, odnosno teza o Jeronimu kao prevoditelju *Svetog pisma* na slavenski, za dubrovačkog historiografa među ostalim ključan dokaz da se u Dalmaciji slavenskim jezikom govorilo i prije doseljenja Slavena.¹⁸ Međutim, i Orbini poput Pribojevića miješa jeronimski i ćirilometodski kult. Poistovjećujući likove solunske braće, Orbini tvrdi da je Metod Filozof, kasnije zvan Ćiril, pokrstio Slavene, pri čemu je zamijenio osobe Ćirila (Konstantina Filozofa) i Metoda.¹⁹ Prihvatajući podjednako ćirilometodsku tradiciju, dubrovački benediktinac pod utjecajem sarmatske i talijanske humanističke historiografije, djela *Historia Bohemica* Johannes Dubraviusa i *De Bohemorum origine* pape Pija II., Ćirilu pripisuje autorstvo slavenskog bogoslužja te prijevoda *Starog i Novog zavjeta* na slavenski jezik.²⁰ Riječ je zapravo o Orbinijevoj modifikaciji opisa morav-

(17) O tome vidi više u: Giovanna Brogi Bercoff, *Il Pribevo e il Regno degli Slavi di Mauro Orbini*, "Ricerche slavistiche", Roma, XXII-XXIII (1975-1976), *passim*.

(18) "Ancora v'è vn altra cosa, con la quale si proua, che questa lingua sia stata in Dalmatia prima, che vi apparissero gli Slau; cio è la traduttione della Sacra Scrittura, che fece S. Girolamo Dottore della santa Madre Chiesa nella lingua Slaua a' Dalmatini [...]" Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni*. Pesaro 1601, p. 173.

(19) "I quali diuenuti Christiani sotto Suetopelech, ò (comelo chiamano gli Scrittori Latini) Sferopilo loro Rè, che fù conuertito alla fede di Christo da Metodio Filosofo, che fù poi detto Cirillo [...]" Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, cit., p. 32.

(20) "Narrano giouanni Dubrauiò, et Enea Siluio, che gli Slau, i quali da Cirillo fuorno conuertiti alla fede di Christo, et à i quali egli ha ueue tradotto nell lingua loro Slaua il vechio, et il nuouo testamento, vollonon che la messa, e i diuini vffitij fus-

ske misije solunske braće.²¹ Takvo tumačenje jeronimske i ćirilometodske tradicije svjedoči o tome da je i koncem renesanse utjecaj srednjovjekovnih narativnih izvora, hrvatske tradicionalne humanističke historiografije i panslavizma još uvijek dominantan.

4. *Kasnohumanistička i ranonovovjekovna historiografija i glagoljaška tradicija: Dinko Zavorović i Faust Vrančić*

U skladu s kanonima hrvatske humanističke historiografije u neobjavljenom djelu *De rebus Dalmaticis libri octo* (1602.) šibenskog humanista i povjesničara Dinka Zavorovića razmatra se pitanje jezičnog identiteta slavenskog stanovništva u Dalmaciji.²² Unatoč neospornoj važnosti tog teksta za hrvatsku kasnohumanističku historiografiju, zbog njegove nedovoljne istraženosti znanstvene su spoznaje o Zavorovićevoj interpretaciji jeronimske i ćirilometodske tradicije ostale nepotpune ili su posve izostale te će se stoga ovdje analizirati.

Djelo *De rebus Dalmaticis* u mnogočemu je prekretnica u odnosu na tradicionalnu humanističku historiografiju, no istodobno je važna poveznica između dvaju historiografskih pristupa – tradicionalnog humanističkog i ranonovovjekovnog, kritičkog kakav će u 17. st. zaživjeti s Ivanom Lučićem Luciusom. Zavorovićevo su razmatranje o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja formalno pod utjecajem glagoljaške tradicije, srednjovjekovnih i renesansnih narativnih izvora, u čemu prepoznajemo dodirne točke s hrvatskom tradicionalnom humanističkom historiografijom. Uzimajući s druge strane u obzir predznak predkritičkog historiografskog pristupa, svojstven Zavorovi-

sero detti, e celebrati nella lor propria lingua”, Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, cit., p. 46.

(²¹) “Ibi Boiemi Methudium adoriurunt, ab ipso exigentes, ne sermone Latino, quem non intelligerent, sed Boiemo sibi vsitato sacra et sacramenta perageret”, *Io. Dvbravii Olomvzensis Episcopi Historia Bohemica*. Basilea 1575, p. 31; “Methodius in Bohemia aliquamdiu moram traxit: deinde Romam se contulit, vbi fratrem suum Cyrillum comperit: qui baptizato quondam Suatocopio, Morauia Christiana sacra crediderat, multasque alias Sclauorum gentes ad fidem Christi conuertat: Referunt Cyrillum cum Romae ageret, Romano pontifici supplicasse, vt Sclauorum lingua, eius gentis hominius quam baptizauerat, rem diuinam faciens vti posset”, *Aeneae Silvii Senensis De Bohemorum origine*. Salingiaci 1538, p. 27.

(²²) U radu je korišten prijepis Zavorovićevo djela *De rebus Dalmaticis libri octo* iz Biblioteke Marciana u Veneciji, signatura: Cl. X. Cod. XL-3652 (dalje: M).

ćevom radu, preostaje ispitati koliko se i u čemu njegova interpretacija pitanja porijekla slavenskog jezika, pisma i bogoslužja razlikuje od stavova tradicionalne humanističke historiografije.²³

O utjecaju tradicionalne humanističke historiografije u djelu *De rebus Dalmaticis* možemo govoriti i na razini nomenklature. Pri konstruiranju postavki o jezičnom i etničkom identitetu Slavena Zavorović preuzima posebnu humanističko-arhaističku terminologiju, kakva je u uporabi još od sredine 15. st., otkad je među hrvatskim humanistima, uz hrvatsko i slavensko nazivlje, zamjetan porast uporabe termina *ilirski* i *dalmatinski*.²⁴ Rabeći usporedo ilirsku i slavensku nomenklaturu Zavorović razmatra teritorijalnu rasprostranjenost Ilira, identificirajući ih sa Slavenima te na taj način, u skladu s postulatima hrvatske tradicionalne humanističke historiografije, nastoji dokazati kontinuitet slavenskog, odnosno hrvatskog stanovništva na području Dalmacije razumijevajući ga kao punopravnog baštinika antičke tradicije.²⁵ U kontekstu razmatranja jezičnih pitanja, primjerice uporabe vernakulara u 16. st. u Dalmaciji, šibenski historiograf za hrvatski jezik rabi sintagmu *idioma Slovinum* u čemu se očituje utjecaj ćirilometodske književne tradicije hrvatskih glagoljaša.²⁶ Ističući nadalje važnost uporabe slavenskog, odnosno narodnog hrvatskog jezika u svakodnevi, među žiteljima dalmatinskog priobalja (*qui maritima Dalmatiae incolemus loca*), Zavorović jeziku pridaje funkciju ključnog identifikacijskog čimbenika protonacionalnog identiteta, uspostavljajući time izravnu vezu između uporabe slavenskog jezika i slavenskog etničkog identiteta Dalmata:

I testantur etiam Romanos Dalmatiam incoluisse. Qui Dalmatas ad suos mores sermonemque attraxere, (inscriptiones quae in diversis

(²³) O tome vidi više u: Iva Kurelac, *Počeci kritičke historiografije u djelu "De rebus Dalmaticis" Dinka Zavorovića*. Doktorska disertacija. Zagreb 2010, *passim*.

(²⁴) Usp. Miroslav Kurelac, *Hrvatska historiografija...*, cit., str. 301.

(²⁵) Bruna Kuntić Makvić, *Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća*, "Živa antika", Skopje, 34 (1984) 1-2, *passim*; usp. M, f. 1r.

(²⁶) Radoslav Katičić ističe da se zamjenjivost naziva *slověnski* i *hrvatski*, svojstvena glagoljaškoj crkvenoj književnosti, u svjetovnoj književnosti javlja upravo u razdoblju renesanse, kada se osim za jezik, počinje rabiti i za narod, Radoslav Katičić, *Slověnski i hrvatski kao zamjenjivi nazivi jezika hrvatske književnosti*, "Jezik", Zagreb, 36 (1989) 4, str. 98-103.

Dalmatiae locis usque in hodiernum cernuntur) prout tempestate hac ob assiduam cum Venetis consuetudinem, qui Itali sunt et in nobis, qui maritima Dalmatiae incolemus loca, imperium habent, ad illorum mores potius quam Slovinorum inclinamus et iccirco nominibus Italicis et quasi residuo sermonis utimur, nisi quod in privatis domibus, cum pueris, mulierculis et plebeis, et vix Slovino nostro idiomate loquimur, cognomina vero Slovina quae in dich desinunt Italos imitantes in aliis syllabis permutare conantes detorquemus, corporum nostrorum indumenta comuniter Italica sunt et ideo ob obedientiam, quam Venetis debemus, et Italicos mores quos imbibimus, Itali a finitimis nostris (quamvis falso) appellati sumus. (M, ff. 19v-20r)

Zavorovićeva je tvrdnja važan dokaz tomu da je među pojedinim pripadnicima dalmatinske kasnorenesansne intelektualne elite postojala posve jasno definirana potreba za samoodređenjem prema aktualnim vanjskopolitičkim čimbenicima (u ovom slučaju prema Mletačkoj Republici), ali i izražena svijest o pripadnosti slavenskom etnosu na području Dalmacije. Zavorovićeva kritika višestoljetnih romanskih, a potom i italskih društveno-političkih i kulturoloških utjecaja na slavensko stanovništvo u Dalmaciji, koji su među ostalim rezultirali potiskivanjem slavenskog, odnosno hrvatskog jezika iz svakodnevne uporabe, ključan je dokaz da je među pojedinim pripadnicima dalmatinske kasnorenesansne intelektualne elite jezik zadobio funkciju važnog čimbenika pri konstruiranju etničkog identiteta slavenskog stanovništva na području Dalmacije.²⁷

(²⁷) Zavorovićeva kritika iz navedenog odlomka djela *De rebus Dalmaticis* dovodi u pitanje jednu od suvremenih historiografskih teza koja negira povezanost jezika i etničkog identiteta stanovništva u ranonovovjekovnoj Dalmaciji, polazeći od postavke da je takav koncept ponajprije rezultat pogrešne interpretacije suvremenih, nacionalistički orijetiranih hrvatskih historiografa. Autor teze Eric R. Dursteller, pozivajući se isključivo na talijanske renesansne historiografe (F. Sansovino i G. Giustiniano), tvrdi da na području dalmatinskog priobalja tijekom ranog novog vijeka "niti jedan jezik nije imao prevlast te da jezik očito nije funkcionirao kao oznaka identiteta". Usp.: "By the early modern period, officials and travelers in the region regularly commented on the mixed linguistic reality: Francesco Sansovino reported in 1607 that in the towns «every young man ordinarily knows the Italian language, which they call Franco». Giovanbattista Giustiniano similarly noted that in Pirano (Piran), Zara, Sebenico, Trau (Trogir) and Spalato, «all the citizens speak lingua franca», by which he meant Italian, or «colonial Venetian». It was common among several generations of Croatian nationalist historians to attribute this situation to an ex-

Znatan dio treće knjige djela *De rebus Dalmaticis* posvećen je pitanju porijekla i doseljenja Slavena na istočnu obalu Jadrana te postanku njihova jezika, pisma i bogoslužja, pri čemu šibenski historiograf napušta neke od ključnih stavova tradicionalne humanističke historiografije, u čemu se u konačnici i očituju naznake predkritičke historiografije. Riječ je prije svega o Zavorovićevoj kritici dijela glagoljaške tradicije, konkretno jeronimskog kulta, potom autoriteta Marulićeve redakcije *Hrvatske kronike*, a time i stavova tradicionalne humanističke historiografije o jezičnom identitetu Slavena.

Preuzimajući opsežne dijelove iz Marulićeva *Regum Delmatię atque Croatię gesta*²⁸ Zavorović piše o doseljenju Slavena u Dalmaciju, o njihovom pokrštavanju te o porijeklu slavenskog, jezika, pisma i bogoslužja.²⁹ Prema tom izvoru, učeni je Konstantin pokrstio Slavene, uz odobrenje pape Stjepana zaredio svećenike te je s grčkog na slavenski jezik preveo *Stari i Novi zavjet*, priredivši Slavenima na tom jeziku i bogoslužje.³⁰ Zavorović parafrazira taj dio Marulićeva teksta unoseći određene intervencije:

plicit Venetian policy of linguistic colonialism, which included establishing Italian language schools, and that had as its express objective the undermining of the indigenous language. In fact, the exact opposite was true: as a growing body of scholarship has shown, during the medieval and early modern eras, the linguistic environment of coastal Dalmatia (and to a lesser degree the interior as well) was rich and diverse. In this environment no single language predominated, and language clearly did not function as a marker of identity in any way that approximated notions that would develop in the age of nationalism”, Eric R. Dursteler, *Language and identity in early modern Mediterranean*, u: *Mediterranean identities in the premodern era: Entrepôts, Islands, Empires*. Eds. John Watkins et al. Farnham - Burlington 2014, str. 38-39.

(²⁸) Usp. M, ff. 45r-55r.; RDCG, *passim*; Neven Jovanović, *Rukopisi Regum Delmatię atque Croatię gesta*, “Colloquia Maruliana”, Split, XVIII (2009), str. 9, 12, 18-19. Temeljem usporedbe Zavorovićeve parafraze *Regum Delmatię atque Croatię gesta* i kritičkog izdanja tog djela, pretpostavljamo da je šibenski povjesničar imao pristup nekome od starijih prijepisa tog Marulićeva djela, nastalom prije 1608, i to iz grane kojoj pripada beogradski kodeks. O tome vidi više u: Iva Kurelac, *Regum Dalmatiae atque Croatiae gesta Marka Marulića u djelu De rebus Dalmaticis Dinka Zavorovića*, “Colloquia Maruliana”, Split, XX (2011), str. 309.

(²⁹) Vjekoslav Štefanić parafrazirao je dijelove prijepisa Zavorovićeve rukopisa *De rebus Dalmaticis* iz Arhiva HAZU (signatura: I c 44) o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja, usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 38-39.

(³⁰) Usp. “Erat tunc summus ecclesię Romanę pontifex Stephanus, qui cum miri-

Constantius relicta Bulgaria in Dalmatiam ad Budimerium venit cuius doctrina et predicatione Budimerius Christi fidem cum tota Slovinorum gente sibi subdita amplexatus est. Quod anno salutis octogentesimo octuagesimo occurrisse scribunt. Adrianus, Ecclesiae Romanae pontifex, cum mirifica Constantii opera audisset videre illum cupiens, ut ad se veniret per litteras petiit. Vir igitur Sanctus Constantius cum interim presbiteros ordinasse, Vetus Novumque Testamentum e Graeco in linguam Slovinam transtulisset, et eiusdem linguae missam composuisset, credentesque in fide confirmasset. (M, ff. 55r)

U citatu razaznajemo dvije Zavorovićeve intervencije: prvo, riječ je o umetanju podatka temeljenog na neimenovanim narativnim izvorima (*scribunt*), o Konstantinovom dolasku iz Bugarske u Dalmaciju 880. godine, o čemu kod Marulića nema spomena. Drugo, ime pape Stjepana zamijenjeno je imenom pape Hadrijana koji je svetoj braći dopustio uporabu slavenske liturgije.³¹ Poznavajući Zavorovićevu historiografsku agendu temeljenu na kasnohumanističkoj kritici srednjovjekovnih izvora i tradicionalne humanističke historiografije, redigiranje teksta *Regum Delmatiae atque Croatiae gesta* u skladu je s metodološkim pristupom šibenskog historioграфа.³² Zavorovićeva tvrdnja o Konstantinovom boravku u Dalmaciji krajem 9. st. netočna je, no vremenski se okvir poklapa s činjenicom da su baš otprilike u to doba (oko 882.) solunska braća doista i dovršila prijevod *Svetog pisma* na glagoljicu koji su Hrvati u procesu pokršćavanja bili prihvatili zajedno s Jeronimovim prijevodom *Biblije* na latinski (*Vulgata*).³³ U skladu s time možemo pretpostaviti da je Zavorović intervenirajući u Marulićev tekst želio plasirati tezu o tome da su Slaveni u Dalma-

fica Constantii opera audisset, uidere illum cupiens, ut ad se ueniret, per litteras petiit”, RDCG, str. 40-41.

⁽³¹⁾ Ćiril i Metodije u Rim su došli 867., a tada je poglavar katoličke crkve bio Hadrijan II. Prema redoslijedu rimskih biskupa Hadrijan II. bio je 106. papa po redu, a pontifikat mu je trajao od 867. do 872. Krajem 9. i početkom 10. st. spominju se trojica papa imenom Stjepan: Stjepan V. (885.-891.), Stjepan VI. (896.-897.), Stjepan VII. (928.-931.); usp. *Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji: Cerkev v Jugoslaviji*. Zagreb 1975, str. 18-19.

⁽³²⁾ O tome vidi više u: Iva Kurelac, *Počeci kritičke historiografije...*, cit., *passim*.

⁽³³⁾ Usp. Stanko Jambrek, *Biblija u Hrvata: Prevođenje, tiskanje i širenje Biblije u kontekstu navještenja evanđelja*, “Kairos. Evanđeoski teološki časopis”, Zagreb, 1 (2007) 1, str. 64.

ciji među prvima dobili Ćirilov prijevod *Biblije* na slavenski, čime nastoji afirmirati ćirilometodsku tradiciju u dalmatinskoj kasnorenesansnoj historiografiji.

Mogući razlozi zamjene imena pape Stjepana Hadrijanovim imenom kompleksniji su, a otvaraju i pitanje utjecaja pojedinih slavenskih i latinskih vrela o Ćirilu i Metodiju na Dinka Zavorovića, što dodatno ukazuje na činjenicu da je obnova ćirilometodskog kulta bila važan dio njegove historiografske agende. U tom smislu valja razmotriti utjecaj češko-moravske tradicije na šibenskog historioografa te možemo pretpostaviti da je Zavorović Hadrijanovo ime umjesto Stjepanovog unio na temelju podataka iz *Žitja* ili iz *Italske legende* – izvora koji navode upravo ime tog pape, čime bi u svrhu kritike tradicionalne humanističke historiografije dodatno oslabio autoritet *Ljetopisa popa Dukljanina*.³⁴ Na razmatranje te mogućnosti potiče i teza Luje Margetića prema kojoj je Stjepanovo ime, navedeno i u *Ljetopisu popa Dukljanina* i u *Hrvatskoj redakciji*, koju je kasnije preveo i redigirao Marulić, zapravo namjerno izmijenjeno iz Hadrijanovog.³⁵ Margetić pojavljivanje Stjepanova imena u *Ljetopisu popa Dukljanina* smatra neobičnim te tvrdi da je sastavljač *Ljetopisa* koristio *Žitja, Vita Clementis Bulgarici* i *Italsku legendu*, izvore u kojima stoji Hadrijanovo ime, zaključujući naposljetku da je riječ o namjernoj izmjeni imena u Stjepanovo.³⁶

Dok su hrvatski renesansni i ranonovovjekovni autori uglavnom branili jeronimsku tradiciju (Juraj Šižgorić, Rafael Levaković, Ivan Tomko Mrnavić, Ivan Paštrić i drugi) ili su pak miješali jeronimski i ćirilometodski kult, pripisujući zaslugu izuma ćirilskog pisma Ćirilu, a prijevod *Biblije* Jeronimu (Mavro Orbini i Vinko Pribojević),³⁷ Dinko Zavorović koncem renesanse rehabilitira autoritet ćirilometodske tradicije, iznoseći tezu o tome da je Ćiril, a ne sv. Jeronim, za Slave-

⁽³⁴⁾ Usp. *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*. Preveo i protumačio Josip Bratulić. Zagreb 1985, str. 82, 101, bilj. 1. i 127.

⁽³⁵⁾ Usp. *Ljetopis popa Dukljanina*. Priredio, napisao uvod i komentar Vladimir Mošin. Hrvatski prijevod latinske redakcije Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić. Zagreb 1950, str. 49.

⁽³⁶⁾ Lujo Margetić, *Liber Methodius i pitanje devete glave Ljetopisa popa Dukljanina*, "Croatia Christiana Periodica", Zagreb, XXIV, 46 (2000), str. 5-6.

⁽³⁷⁾ Usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 38-39.

ne na slavenski jezik preveo *Sveto pismo* i bogoslužje te je za njih priredio pismo ćirilicu:

Constantius in aliis exemplaribus legitur Cyrillus, quo nomine postquam religionem prophetes est donatum. Fuisse aiunt ac in aliis quibusdam Constantius philosophus Leonis patricii filius scriptum, quem et nos nomine descripsimus quo invenimus: Cyrillus. Igitur, in hanc linguam Slovinam Sacram scripturam transtulit characteremque praeterea quo Slovini scribunt quique a suo nomine chiurilicza ѿурулнца, Slovinis dictus est excogitavit, quandoquidem Cyrillus nostro hoc idiomate Chiuril ѿуруль dicitur. Hanc translationem acceptant, alii in Divum Hieronymum referunt. (M, f. 55v)

Kritika jeronimske tradicije kao i napuštanje uvriježenih stavova tradicionalne humanističke historiografije o porijeklu slavenskog jezika, pisma i bogoslužja dijelom proizlaze i iz Zavorovićeve kritike Marulićeve redakcije *Hrvatske kronike*. Kao začetnik predkritičke historiografije, šibenski historiograf početkom 17. st. djelo *Delmatie atque Croatiae gesta* više ne smatra dovoljno vjerodostojnim narativnim izvorom za dokazivanje autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja. Zavorović se po tom pitanju dijelom priklanja češko-moravskoj glagoljaškoj tradiciji, a kritiku jeronimske tradicije donosi pozivajući se na *Službe iz glagoljaških brevijara franjevac trećoredaca* i na sarmatske brevijare.³⁸

Caeterum errant (ut proverbio fertur) a janua. Perinde ac nos quoque huc usque vulgi opinionem secuti erravimus, sed enim postea hunc comentariolum perlustrantes, quaque in eo continentur lectitantes, nimirum literaturae denominationem a Cyrillo ortum duxisse, tum ex sacris codicibus, qui breviaria vocantur, quibus terciae ordinis Sancti Francisci sectatores in divinis officiis celebrandis utuntur, quorum non pauci conventus in hac provintia Slovino idiomate Deo optimo maximo laudos decantant, tum etiam ex Sarmaticis breviariis (hac deposita opinione) Cyrillum Sacram scripturam in nostrum idioma traduxisset ulla absque dubitatione affirmandum esse. (M, ff. 55v-56r)

Osim neospornog distanciranja šibenskog historiografa od autoriteta pojedinih srednjovjekovnih narativnih izvora za hrvatsku povijest

⁽³⁸⁾ Zavorovićevo svjedočanstvo o tome da franjevci trećoreci nisu prihvatili tezu o Jeronimu kao autoru glagoljskog pisma spominje i Julia Verkholtantsev. Usp. Julia Verkholtantsev, *The Slavic Letters of St. Jerome...*, cit., str. 54.

pri tumačenju nastanka slavenskog jezika, pisma i bogoslužja, jedan od motiva za uvrštavanje *Službi* u djelo *De rebus Dalmaticis* možda može biti taj što je Zavorović uočio njihovu važnost pri dokazivanju postojanja ranog ćirilometodskog kulta među Hrvatima, kojem je i sam bio sklon, budući da su u *Službama* sačuvani ključni odlomci *Žića Konstantinova*. Usto, pojava *Službi* u Hrvatskoj povezuje se sa srednjovjekovnim češkim utjecajima na hrvatske glagoljaše, što je također u skladu sa Zavorovićevim priklanjanjem češko-moravskoj tradiciji.³⁹ Osim posredstvom neospornog utjecaja sarmatske historiografije na dalmatinske renesansne historiografe, Zavoroviću je češko-moravska tradicija mogla postati bliska i tijekom četverogodišnjeg progonstva (1585.-1588.) koje je proveo kod svog prijatelja Fausta Vrančića, tada tajnika na dvoru rimsko-njemačkog cara i ugarsko-hrvatskog kralja Rudolfa II. u Pragu.⁴⁰ Zavorovićevo isticanje ćirilometodske tradicije pred jeronimskom valja sagledati i kroz činjenicu da je Šibenik bio važno središte provincije Bosne Srebrene zbog čega ondje nailazimo na snažno prisutan trag hrvatske ćirilice baštine, pa se tako tijekom 16. i 17. st. uz glagoljicu na šibenskom području često upotrebljavala latinica i zapadna ćirilica (bosančica).⁴¹

U kontekstu jačanja glagoljaške češko-moravske tradicije u dalmatinskoj kasnohumanističkoj historiografiji, kao i ćirilometodskog kulta, važno je i Zavorovićevo isticanje Ćirilova rođendana, 9. ožujka, odnosno pozivanje na lekciju koju, kako navodi, glagoljaši franjevci trećoredci na taj datum čitaju na matutinu. Naime, do 1863. na taj se

(³⁹) Poznato je ukupno jedanaest *Službi* u čast Ćirila i Metodija, a prema istraživanjima Biserke Grabar, treba im dodati i *Službu* iz *Oxfordskog glagoljskog brevijara* iz 14. st. Autorica nadalje ističe da su *Službe* porijeklom iz Češke, a prvi oficij u čast solunske braće datira iz druge polovine 14. st. i sastavljen je u praškom samostanu Emaus, gdje su djelovali i hrvatski glagoljaši, odakle je prenesen u Hrvatsku. Usp. Biserka Grabar, *Kult Ćirila i Metodija u Hrvata*, "Slovo", Zagreb, 36 (1986), str. 142-143; Ante Šupuk, *Sitniji prilozi biografiji prvog hrvatskog historiofafa*, "Zadarska revija", Zadar, XVII (1968) 2, str. 152.

(⁴⁰) Ante Šupuk, *Sitniji prilozi biografiji...*, cit., str. 151-152; Miroslav Kurelac, *Vinko Pribojević i njegovo djelo*, u: Vinko Pribojević, *O podrijetlu i slavi Slavena*, cit., *passim*; Iva Kurelac, *Dinko Zavorović: šibenski humanist i povjesničar*. Šibenik 2008, str. 36.

(⁴¹) Josip Lisac, *Šibenska dionica hrvatske ćirilice baštine*, "Filologija", Zagreb, 62 (2014), str. 131-132.

dan blagdan Ćirila i Metoda svetkovao u Češkoj i Moravskoj, dok se u hrvatskim glagoljaškim kalendarima te svece častilo 14. veljače.⁴²

Cyryllum Sacram scripturam in nostrum idioma traduxisset ulla absque dubitatione affirmandum esse non dubitamus qui, ut lectio quam praedicti patres die nona Marcii, quae istius Sancti nativitas colunt, in matutinis legunt, nos satis superque docet in hoc sancto pioque opere absolvendo quinquaginta fere annos consumpsit. Quod longum satis temporis intervallum Divo Hieronymo, ut post plurimis maximeque momenti operibus (ut omnibus constat) et negotiis impedito, non superfuisset. (M, ff. 55v-56r)

Spomenimo da Zavorovićev suvremenik Orbini autorstvo prijevoda *Starog* i *Novog zavjeta* na slavenski također pripisuje Ćirilu, no njegova je tvrdnja za razliku od teze šibenskog historiografa preuzeta iz sarmatske i talijanske humanističke historiografije.⁴³ Zavorovićeva je argumentacija porijekla slavenskog jezika, pisma i bogoslužja kompleksnija zbog izbora, ali i interpretacije izvora, što i jest u skladu s postavkama hrvatske predkritičke historiografije. Djelo *De rebus Dalmaticis* važan je dokaz da se ćirilometodska tradicija u dalmatinskoj kasnohumanističkoj historiografiji održala i početkom 17. st., unatoč višestoljetnoj dominaciji jeronimske tradicije, a zajedno s njom i češko-moravski glagoljaški utjecaji, preko kojih su Hrvati najizglednije i došli u doticaj s naukom solunske braće.⁴⁴

⁽⁴²⁾ Danas se njihov blagdan svetkuje 5. srpnja, kao što je to odredio papa Pio IX (1846.-1878.); Ljudevit Gregov Tor, *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala: Izvadak iz doktorske disertacije: Prvi tiskani glagoljski misal*. Zagreb 1952, str. 43. O povezanosti datuma 9. ožujka s izrazitim češkim utjecajima svjedoči i podatak o latinskom misalu iz 14./15. st. (NSK, R-3575) s najstarijom dosad poznatom potvrdom "misnog obrasca *Ciruli et Methudij* na 9. ožujka." i naglašenog sloja čeških svetaca.

⁽⁴³⁾ Izvori su mu Jan Dubravsk i Enea Silvio Piccolomini, usp. Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, cit., p. 46.

⁽⁴⁴⁾ Nakon Metodijeve smrti (885.) i poslije izгона Metodijevih učenika te zabrane bogoslužja na slavenskom jeziku od strane pape Stjepana V. slavenska je pismenost zajedno s ćirilometodskom baštinom ipak nastavila supostojati zajedno s latinskom sve do druge polovice 11. st. O tome svjedoče brojni vrijedni primjerci staroslavenskih knjiga iz Češke. Sve to potvrđuje tezu o tome da se i nakon Metodijeve smrti slavenska pismenost sačuvala te se u obliku ruskih ćirilskih rukopisa i hrvatskih glagoljskih brevijara proširila na ostale slavenske narode. Usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 27-29.

Unatoč kritici ključnih postavki o jezičnom identitetu Slavena utemeljenih na jeronimskoj tradiciji Zavorović ipak prihvaća tezu o Jeronimovom dalmatinskom, odnosno ilirskom porijeklu, svojstvenu tradicionalnoj dalmatinskoj humanističkoj historiografiji (Šižgorić, Pribojević, Orbini).⁴⁵ Usprkos raznolikim modalitetima recepcije jeronimske i ćirilometodske tradicije, teorija o Jeronimu Slavenu u dalmatinskoj se humanističkoj historiografiji uspješno održala tijekom renesanse, a djelo *De rebus Dalmaticis* dokazuje da je početkom novovjekovlja još uvijek prisutna. Međutim, bitna je razlika u Zavorovićevom shvaćanju Jeronimove uloge u slavenskoj jezičnoj tradiciji ta što on svečevo dalmatinsko porijeklo više ne smatra relevantnim argumentom za dokazivanje Jeronimova poznavanja slavenskog jezika, čime pobija uvriježenu tezu o Jeronimovom autorstvu prijevoda *Biblije* na slavenski.

Ključan Zavorovićev odmak od tradicionalne dalmatinske humanističke historiografije očituje se u argumentu da Jeronim nije niti mogao znati slavenski jezik zato što su Slaveni područje Dalmacije naselili gotovo dvije stotine godina nakon njegove smrti, u čemu se ogleda i naprednije tumačenje pitanja doseljenja Slavena na istočnu obalu Jadrana.⁴⁶

Non negamus eum Dalmatam et Illyricum fuisse at Slovini in has provincias non prius quam circa sexcentimum annum Domini venerunt. Dominus autem Hieronymus circa CCCC vixit, ut supra dictum est, ideo non potuit hanc linguam caluisse, quod etiam confirmatur nonque Solovinum idioma minime usurpatum invenitur ante Slovino- rum in has regiones descensum (M, ff. 56v-57r)

Zavorović nadalje kritizira (*halucinantur, male intellectis delusi*, M, f. 56v) stav hrvatskih humanista o Jeronimovom autorstvu prijevoda *Svetog pisma* na slavenski, proizišao iz pogrešnog tumačenja dijela Jeronimovog predgovora prijevodu *Psalama* s hebrejskog na latinski:

⁽⁴⁵⁾ Usp. Juraj Šižgorić, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. Šibenik 1981, str. 23-25; Vinko Pribojević, *O podrijetlu i slavi Slavena*, cit., str. 80-81; Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, cit., p. 176.

⁽⁴⁶⁾ Jeronim je rođen oko 340. u Stridonu, a umro je u Betlehemu 30. IX. 420., *Jeronim, sv.*, u: *Hrvatska opća enciklopedija*, sv. V. Ur. August Kovačec. Zagreb 2003 (dalje: HE), str. 343.

Nec hoc dico, quod praedecessores meos mordeam, aut quicquam his arbitror detrahendum, quorum translationem diligentissime emendatam olim meae linguae hominibus dederim.⁴⁷

Za razliku od većine hrvatskih humanista koji su u tom tekstu vidjeli neoboriv dokaz da Jeronim pod sintagmom *meae linguae hominibus* misli na Slavene, svoje sunarodnjake po jeziku, Zavorović donosi kritiku koja u skladu s postavkama predkritičke historiografije označava prekretnicu u tumačenju autorstva prijevoda *Biblije* na slavenski, a ta je da Jeronim svojim sunarodnjacima po jeziku smatra Latine, a ne Slavene. Iz Zavorovićeve tvrdnje nadalje proizlazi da je Jeronimov prijevod svetih knjiga zapravo *Vulgata*, a nipošto prijevod *Biblije* na slavenski:

Atque hunc emanasse errorem hinc existimo, nempe hanc Cyrilli translationem homines caractere sive alphabeto cuius Divus Hieronymus extitit auctor animadvertens in Divum Hieronymum eam retulerunt. Halucinantur demum qui Divum Hieronymum nostrae gentis Sloviae hominem asserunt, quique eum hanc linguam caluisse et Sacram scripturam in eam vertisse putant, idque ipsius Hieronymi verbis male intellectis delusi. Nam, ubi ipse in Epistola ad Sophronium se suę gentis hominibus sacros libros transtulisse ait, non Slovinos, sed homines suae linguae in eadem epistola Latinos intelligit, neque erat opere pretium virum tam insignem tantum in eo laborare, ut barbaris omnes Sacrae scripturae libros tam enucleate traderet. (M, f. 56v)

Naime, Jeronim je želio naglasiti distinkciju između Grka i Latina, što je kasnije naišlo na potpuno pogrešno tumačenje među hrvatskim humanistima. Prihvaćanju teze o Jeronimovom autorstvu prijevoda *Biblije* na slavenski među dalmatinskim historiografima tijekom renesanse dodatno je pridonijela činjenica da se taj svetac rodio u Stridonu, mjestu koje nalazilo negdje u Istri ili Dalmaciji, što je Jeronimu izravno priskrbilo slavensko porijeklo te stoga među dalmatinskim historiografima niti nije moglo biti dvojbe oko toga misli li Jeronim na Slavene kada piše *meae linguae hominibus*.⁴⁸

⁽⁴⁷⁾ Hieronymus, Sophronius Eusebius: Psalterium, Augsburg, 1471/73, [BSB-Ink P-821 - GW M36010], fol. 1r.

⁽⁴⁸⁾ Usp. HE 5, str. 343. (natuknica: *Jeronim, sv.*).

Pozivajući se na autoritet franjevacca trećoredaca, Zavorović ipak prihvaća tezu o Jeronimu kao izumitelju drugog slavenskog pisma bukvice, bilježeći naziv pisma glagoljskim slovima:

Constat etiam ex XIII. capite Aeneae Sylvii a summo pontifice Sloviniae linguae usum in sacris Cyrillo concessum esse, idem quin etiam religiosi viri terciae ordinis Sancti Francisci sectatores, quos supra memoravimus, divus Hieronymus per traditionem affirmant Sacram scripturam in Slovinam idioma minime traduxisse, sed eius alphabeti, quo his nostris in partibus haec exaratur translatio, quem nos Bultmiczam *bukvica* vocamus, auctorem extitisse, quamvis aliis in locis supra dicto Sancti Cyrilli caractere tipis exussae reperiatur. (M, ff. 56r-56v)

Identičnu tezu o Jeronimovom autorstvu bukvice i Ćirilovom autorstvu ćirilice donosi i Orbini.⁴⁹ Zavorović je kritičniji od Orbinija, jer tezu o Jeronimovom autorstvu bukvice koristi kako bi opovrgnuo njegovo autorstvo prijevoda *Biblije* na slavenski, smatrajući da je taj prijevod pogrešno pripisan Jeronimu samo zato što je pisan bukvicom, pismom čiji je tvorac upravo Jeronim. Osim što na ovom mjestu nameće pretpostavka o mogućim međusobnim utjecajima te dvojice autora, načini uporabe termina *bukvica* u djelima *Il Regno de gli Slavi* i *De rebus Dalmaticis* ubrajaju se među najstarije potvrde korištenja tog naziva u značenju alfabet u dalmatinskoj kasnohumanističkoj historiografiji. Usto, Zavorovićevo i Orbinijevo djelo ukazuju na to da se u dalmatinskoj historiografiji početkom 17. st. naziv *bukvica* rabio kao sinonim za glagoljsko pismo. Ta se saznanja uklapaju u tezu o češćoj uporabi naziva *bukvica* u Dalmaciji, gdje je u 16. st. u svakodnevici bila raširena uporaba hrvatske ćirilice (bosančice).⁵⁰

(⁴⁹) Dubrovački benediktinac uz spomen bukvice zapravo donosi kompletan glagoljski alfabet. Usp. Mavro Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, cit., p. 46. Zavoroviću se u stavovima o autorstvu glagoljice i ćirilice približio Mavro Orbini koji također Ćirila smatra autorom ćirilice, a Jeronima autorom glagoljice. Usp. Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 38.

(⁵⁰) Vjekoslav Štefanić (prema AJ) ističe da se termin *bukvica* u značenju 'alfabet' pojavljuje od 16. st., već kod Marina Držića, spominjući u tom kontekstu i Zavorovićevo djelo *De rebus Dalmaticis*, međutim, ne donosi transkripciju ključnog dijela Zavorovićeva rukopisa niti spomenutu problematiku razmatra iz historiografske perspektive. Usp. Vjekoslav Štefanić, *Nazivi glagoljskog pisma*, "Slovo", Zagreb, 25-26 (1976), str. 35-36; Isti, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 39; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, cit., str. 39.

U kontekstu recepcije glagoljaške tradicije u dalmatinskoj historiografiji početkom 17. st., osobito daljnje evolucije Zavorovićeve kritike jeronimske teorije, zadržat ćemo se na produkciji šibenskog historiografskog kruga. Četiri godine nakon što Dinko Zavorović dovršava rad na rukopisu *De rebus Dalmaticis*, Faust Vrančić u sklopu zbirke svetačkih pripovjedaka *Život nekoliko izabranih divic* (Rim 1606.) objavljuje kratki povijesno-polemički spis *De Slovinis seu Sarmatis*.⁵¹ Usporedba tih dvaju djela potvrdila je postojanje historiografskog utjecaja između Zavorovića i Vrančića koji ćemo ovdje razmotriti. Faust Vrančić bio je Zavorovićeve prijatelj i mecena te ga je savjetovao u historiografskom radu, o čemu svjedoče Faustove vlastoručne opaske s margina jednoga od prijepisa djela *De rebus Dalmaticis*.⁵² Unatoč tome što se historiografija ne ubraja među primarne Vrančićeve znanstvene interese, kao neizostavan dio *studia humanitatis*, ona ipak obuhvaća manji dio njegovog opusa.⁵³ Vrančiću je bliska ilirsko-slavenska ideologija, a njegov se historiografski rad u tematskom smislu podudara s kanonima hrvatske humanističke historiografije – fokusiran je na pitanje etničkog porijekla Slavena, migracijsku teoriju te na postanak slavenskog jezika, pisma i bogoslužja. Spis *De Slovinis seu Sarmatis* kritički je komentar djela *Dialogus de origine Polonorum*, upućen njegovom autoru, krakovskom kanoniku Krzysztofu Warszewickom.

Vrančićev odabir narativnih izvora ponajprije potvrđuje još uvijek formalno prisutan utjecaj sarmatske historiografije, koji je u dalmatin-

skoga jezika JAZU, dio I: A-ČEŠUĽA. Ur. Đ. Daničić. Zagreb 1880-1882, str. 728; Anica Nazor, *Prožimanje ćirilice i glagoljice na hrvatskom prostoru*, u: *Hrvatska i Europa: Srednji vijek i renesansa...*, sv. 2, cit., str. 295-296.

(⁵¹) *De Slovinis seu Sarmatis, ad Christophorum Varsovicium canonicum Cracoviensem*, u: *Xivvot nekoliko izabranih divviicz po Faustu Vvrancsichyu*. Rim 1606, str. 117-119.

(⁵²) Riječ je o rukopisu *De rebus Dalmaticis libri quinque*, Znanstvena knjižnica Zadar, ms. 616., 17. st., f. 25r i 29v. Usp. Iva Kurelac, *Dinko Zavorović: Šibenski humanist i povjesničar*, cit., str. 21-23.

(⁵³) Osim povijesno-polemičkog spisa *De Slovinis seu Sarmatis*, Vrančić je sastavio neobjavljenu rukopisnu kompilaciju fragmenata o povijesti Ilirika (*Illyrica historia...*); usp. Iva Kurelac, *Illyrica historia* Fausta Vrančića, "Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti" Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 22 (2004), *passim*.

skoj humanističkoj historiografiji u 16. st. afirmirao Pribojević. Analiza izvora dokazala je da se razmatranja o porijeklu i migraciji Slavena u djelu *De Slovinis seu Sarmatis* najvećim dijelom zasnivaju na citatima i navodima iz prve knjige djela *De origine et rebus gestis Polonorum* Martina Kromera, dok je Vrančićeva interpretacija teorije o dalmatinskom porijeklu Čeha, Leha i Rusa zapravo kritika teze Macieja Miechowite iznesene u prvoj knjizi djela *Chronica Polonorum*.⁵⁴ Međutim, daljnja analiza identificirala je Zavorovićevo djelo *De rebus Dalmaticis*, točnije njegovu treću knjigu, kao ključan Vrančićev historiografski model pri pisanju *De Slovinis seu Sarmatis*. Utvrđeno je da Vrančić od Zavorovića ne samo da doslovno preuzima identične reference na navedena djela sarmatistâ Kromera i Miechowite, nego u cijelosti prisvaja i Zavorovićevo historiografsku interpretaciju etnogeneze Slavena.⁵⁵ Prvi ključan dokaz neospornog utjecaja Zavorovićevih historiografskih postavki na Vrančića jest podudarnost u kritici Miechowitine teorije o dalmatinskom porijeklu Čeha, Leha i Rusa iznesenoj u djelima obojice autora:

Errant igitur, qui Bohemos, Polonos, et Russos, auctoribus Cheho, Leho, et Russo fratribus, ex Dalmatia originem suam ducere putant;⁵⁶

Uzevši stoga u obzir mogući utjecaj Zavorovićevih historiografskih postavki o postanku slavenskog jezika, pisma i bogoslužja na recepciju glagoljaške tradicije u spisu *De Slovinis seu Sarmatis*, utvrdili smo da Vrančić kritiku jeronimske tradicije najvećim dijelom zasniva na Zavorovićevom autorskom komentaru iz treće knjige djela *De rebus Dalmaticis*.⁵⁷

Hallucinantur demum ij quoque, qui D. Hieronymum, huius gentis Slovinæ hominem fuisse asserunt, et novos caracteres invenisse, inque eam linguam sacros libros transtulisse putant. Decepti loco sui na-

⁽⁵⁴⁾ Martini Cromeri *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Basileae 1551, pp. 1, 7-8, 16-17; Maciej z Miechow, *Chronica Polonorum*. Cracoviae 1521, p. I-II.

⁽⁵⁵⁾ Usp. M, ff. 41r-42v.

⁽⁵⁶⁾ *De Slovinis seu Sarmatis*..., cit., p. 118; "Errant qui Bohemos, Polonos et Russos, auctoribus Ceho et Leho et Russo fratribus, ex Dalmatia originem suam scribunt [...]" M, ff. 42r-42v.

⁽⁵⁷⁾ Usp. M, f. 56v.

talís, et verbis eiusdem male intellectis, quando in quadam sua epistola se suae gentis hominibus sacram scripturam interpretatum fuisse meminit. Quos ipse non Slovinos, sed Latinos intelligit: Quid enim opus erat genti Barbarae omnes sacrae scripturae libros enucleare? Non negamus eum Stridonae in Dalmatia natum fuisse: at dicimus id ducentis circiter annis ante Slovinorum adventum accidisse, id est circa Annum Domini 400.⁵⁸

Premda je pogledu tumačenja glagoljaške tradicije obojici autora zajedničko da Jeronima ne smatraju autorom prijevoda *Biblije* na slavenski niti poznavateljem slavenskog jezika, Vrančić u odnosu na Zavorovića produbljuje kritiku, pobijajući i Jeronimovo autorstvo slavenskog pisma (*novos characteres*), ali i ključan argument jeronimske tradicije hrvatskih glagoljaša – Jeronimovo slavensko porijeklo. Vrančić, naime, prihvaća tek činjenicu da je Jeronim rođen u Stridonu u Dalmaciji, no za razliku od Zavorovića zbog toga mu ne pridaje slavensko, ilirsko niti dalmatinsko porijeklo.⁵⁹

Osim što nadopunja spoznaje o recepciji pojedinih segmenata glagoljaške tradicije u dalmatinskoj historiografiji početkom 17. st., spis *De Slovinis seu Sarmatis* važan je primjer evolucije u recepciji jeronimske tradicije unutar šibenskog humanističkog kruga. Nakon što je upravo Šibenčanin Juraj Šižgorić u povijesno-geografskom spisu *De situ Illyriae et civitate Sibenici*⁶⁰ prvi među dalmatinskim humanističkim historiografima afirmirao glagoljašku postavku o Jeronimu Dalmatincu i Iliru iz Stridona, ona je tijekom renesanse postala općeprihvaćen argument za dokazivanje autorstva slavenskog jezika, pisma i bogoslužja, da bi početkom 17. st. u spisu Fausta Vrančića bila posve opovrgnuta. Ključna historiografska djela trojice šibenskih humanista, Jurja Šižgorića, Dinka Zavorovića i Fausta Vrančića, dokazuju da je teza o Jeronimu Dalmatincu i Iliru u samo stoljeće i pol prošla put od uvažavane dogme do potpunog odbacivanja. Unatoč tome što se jeronimska tradicija održala i tijekom 17. st. (Rafael Levaković, Ivan Tomko Mrnavić, Ivan Paštrić, Matej Karaman i dr.),⁶¹ Za-

⁽⁵⁸⁾ *De Slovinis seu Sarmatis...*, cit., p. 119; usp. M, f. 56v.

⁽⁵⁹⁾ “Non negamus eum Dalmatam et Illyricum fuisse”, M, f. 56v.

⁽⁶⁰⁾ Usp. Juraj Šižgorić, *O smještaju Ilirije...*, cit., str. 23-25.

⁽⁶¹⁾ Vjekoslav Štefanić, *Tisuću i sto godina...*, cit., str. 40.

vorovićeva i Vrančićeva interpretacija pitanja porijekla Slavena, njihovog jezika, pisma i bogoslužja ukazuje da krajem 16. i početkom 17. st. u historiografskoj produkciji šibenskog humanističkog kruga češko-moravska tradicija i autoritet franjevac trećoredaca prerastaju u ključan argument za napuštanje jeronimskog kulta.

5. Zaključak

Ključna djela dalmatinske humanističke i ranonovovjekovne historiografije (Vinko Pribojević, Mavro Orbini, Dinko Zavorović i Faust Vrančić) svjedoče da je glagoljaška tradicija uvelike utjecala na tumačenje jezičnog identiteta Slavena. Raznoliki modaliteti recepcije jeronimske i ćirilometodske tradicije u djelima navedenih autora među ostalim upućuju na evoluciju tumačenja porijekla slavenskog jezika, pisma i bogoslužja. Analiza uporabe pojedinih srednjovjekovnih i humanističkih narativnih izvora te načina interpretacije glagoljaške tradicije ukazuje na to da je pri tumačenju jezičnog identiteta Slavena u tradicionalnoj humanističkoj historiografiji prisutno miješanje ćirilometodskog i jeronimskog kulta, uz snažnije priklanjanje jeronimskoj tradiciji te uz još uvijek dominantan utjecaj srednjovjekovnih narativnih izvora za hrvatsku povijest, dok je krajem renesanse i početkom novovjekovlja u dalmatinskoj historiografiji sve prisutnija kritika jeronimskog kulta i napuštanje autoriteta srednjovjekovnih narativnih izvora. Neobjavljeni rukopis šibenskog historiografa Dinka Zavorovića *De rebus Dalmaticis libri octo* u mnogočemu je prekretnica u tumačenju slavenskog jezičnog identiteta, a ponajprije u pogledu korištenja glagoljskih brevijara i *Službi* pri tumačenju porijekla slavenskog jezika, pisma i bogoslužja, potom u prihvaćanju češko-moravske tradicije te u kritici jeronimske tradicije. Historiografska produkcija šibenskog humanističkog kruga pokazuje jasnu razvojnu liniju recepcije jeronimskog kulta (Juraj Šižgorić, Dinko Zavorović, Faust Vrančić) koja započinje s ranorenesansnim usvajanjem jeronimske tradicije, da bi početkom 17. st. u djelu *De Slovinis seu Sarmatis* pod utjecajem Zavorovićevih historiografskih postavki iz *De rebus Dalmaticis* ta tradicija bila u potpunosti odbačena. Analizom djela navedenih autora nastojalo se pokazati da se krajem renesanse i početkom novovjekovlja u ključnim djelima dalmatinske historiografije, osobito šibenskog historiografskog kruga, javljaju posve konkretne nazna-

ke kritike dijela srednjovjekovne glagoljaške tradicije sklonog favoriziranju jeronimskog kulta.⁶²

RIASSUNTO

Le opere chiave della storiografia dalmata di epoca umanistica e premoderna (V. Pribojević, M. Orbini, D. Zavorović e F. Vrančić) attestano che la tradizione glagolitica ha avuto una grande influenza sull'interpretazione dell'identità linguistica degli Slavi. L'analisi delle modalità di ricezione della tradizione glagolitica nelle opere degli autori menzionati indica che nell'interpretazione dell'identità linguistica degli Slavi nella storiografia umanistica tradizionale è presente una confusione del culto cirillo-metodiano e di quello geronimiano, con una più forte propensione per la tradizione geronimiana e con un'influenza ancora dominante delle fonti narrative medievali per la storia croata. Invece, alla fine del Rinascimento e all'inizio dell'età moderna nella storiografia dalmata sono sempre più evidenti una critica del culto di s. Girolamo e un abbandono dell'autorità delle fonti narrative medievali. La ricerca rivela che il manoscritto inedito dello storico sebenicense Dinko Zavorović, intitolato *De rebus Dalmatici libri octo* (1602), segna un punto di svolta nell'interpretazione dell'origine della lingua, dell'alfabeto e della liturgia slavi, il che si manifesta in una critica della tradizione geronimiana e nella riabilitazione del culto cirillo-metodiano, elementi che vengono accettati anche da Faust Vrančić nell'opera *De Slovinis seu Sarmatis* (1606). Si è tentato di mostrare che all'inizio dell'età moderna nelle opere chiave della cerchia storiografica sebenicense, sotto l'influenza della tradizione moravo-boema e dell'attività dei francescani del Terzo Ordine, si presentano i segni concreti di una critica di quella parte della tradizione glagolitica medievale propensa a favorire il culto di s. Girolamo.

(⁶²) Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 6547.

